

“Jesenický” okresní archiv oslavil šedesátku (1953–2013)

Bohumila Tinzová, Květoslav Growka

Loňský Mezinárodní den archivů věnovali v Jeseníku bilanci šesti desítek let existence jesenického archivu. Slavnostní, či lépe řečeno přátelské setkání archivářů s jejich spolupracovníky, příznivci a veřejností se uskutečnilo 10. června 2013 ve výstavním sále archivu. A proč “jesenického”? Přídavné jméno *jesenický* je spíše než od *Jeseník* odvozeno od zeměpisného názvu *Jeseníky*, protože archiválie uložené v dnešním archivu se v průběhu let neustále stěhovaly – nejen po okrese Jeseník, ale i do Šumperka a Bruntálu, tj. takřka po celých Jeseníkách. Až s obnovením okresu Jeseník k 1. 1. 1996 se všechny vrátily zpět, do Jeseníku.

Přes 40 účastníků večera si vyslechlo nejprve reflexi Mgr. Květoslava Growky o těžkých začátcích původního okresního archivu. Vzpomínky na počátky novodobého Státního okresního archivu Jeseník poté přidala ředitelka archivu Mgr. Bohumila Tinzová. V oficiální části i po jejím ukončení hovořili v živé debatě mnozí hosté, mj. bývalá přednostka okresu Jeseník Ing. Milena Novotná a bývalý starosta Jeseníku Ing. Petr Košacký. Ke slavnostní atmosféře přispěly žákyně violoncellové třídy Rafealy Drgáčové Mariana Indrová a Natálie Rotterová z místní základní umělecké školy, které skladbami starých mistrů pro dvě violoncella zarámovaly oficiální část podvečera.

Pro řadu pozvaných příznivců a spolupracovníků archiv připravil malé překvapení v podobě grafického listu s poděkováním za spolupráci. Všichni přítomní pak obdrželi jako malý dárek právě vydané 14. číslo vlastivědného sborníku *Jesenicko*.

Historie jesenického okresního archivu 1953–1987

Podle poválečných plánů na výstavbu archivnictví v Československé republice měli být okresními archiváři jmenováni archiváři měst, která byla sídly okresních národních výborů. Nově ustanovený krajský archiv Olomouckého kraje v Janovicích u Rýmařova vyvíjel tlak na ONV Jeseník, aby městští archiváři vykonávali skartační dohlídky na příslušných místních národních výborech a byli za to odměňováni. Tato skutečnost vedla de facto postupně k založení **Okresního archivu Jeseník** v přímé souvislosti s činností archiváře města Jeseníku **Josefa Dvořáka**, jenž byl již v roce 1952 pověřován krajským archivářem Olomouckého kraje dr. Františkem Spurným úkoly okresního archiváře. Do této funkce byl Okresním národním výborem v Jeseníku jmenován de iure k 1. dubnu 1953. Po Dvořákově smrti 7. 12. 1955 nebylo místo okresního archiváře v Jeseníku obsazeno a očekával se návrat učitele Osmileté střední školy v Jeseníku **dr. Vladimíra Nesyby** ze základní vojenské služby. Dne 25. 4. 1956 nastoupil V. Nesyba do funkce okresního archiváře na vedlejší pracovní poměr, od 1. 1. 1957 podléhal dohledu okresního archiváře v Šumperku. Dne 21. 2. 1957 však byla funkce okresního archiváře v Jeseníku zrušena a jejím výkonem byl pověřen oblastní a okresní archivář v Šumperku **Václav Slaný**.

Velkým problémem se ukázalo umístění archivu ve Vodní tvrzi v Jeseníku, kam se přestěhoval městský archiv, protože k němu postupně přibývaly svozy z jednotlivých místních národních výborů a prostory se tak staly naprosto nedostačujícími. Po odložení plánu na adaptaci druhé místnosti v zámku se odboru pro vnitřní věci ONV v Jeseníku podařilo získat v roce 1957 pro okresní archiv čtyři místnosti v budově bývalého kláštera voršilek na Rudém nám. 28 v Jeseníku. Sem bylo údajně svezeno 60 tun archivního materiálu z jednotlivých obcí okresu! Počátkem prosince 1957 však došlo k havárii střechy a k značnému zatečení do archiválií.

Neudržitelnost tohoto stavu vedla 1. 1. 1958 ke změně, stálým okresním archivářem v Jeseníku byl jmenován **Josef Král**. S jeho příchodem a vydáním Směrnic pro organizaci,

činnost a řízení okresních a městských archivů bylo archivnictví na okrese Jeseník postaveno na nový základ. J. Král vyvinul značné úsilí při opravě archivu, jeho zařizování a zejména při svozech archiválií, např. s církevním tajemníkem a jesenickým děkanem projednal plán soupisu farních archivů okresu Jeseník, realizovaný následujícího roku. Zřízení kanceláře archivu též umožnilo otevřít ho pro badatele. V prosinci 1958 dojednal J. Král na MNV v Javorníku možnost vybudování depozitáře – pobočky Okresního archivu Jeseník pro archivní fondy místní provenience. Pobočka se nacházela v budově na náměstí č.p. 54, kde již byly dvě místnosti pobočky Státního archivu v Janovicích u Rýmařova, dvě místnosti církevního archivu Apoštolské administratury v Českém Těšíně a jedna místnost javornického městského archivu.

Dne 16. 10. 1959 J. Král odešel do Šternberka a na jeho místo nastoupil 25. 11. téhož roku **PhDr. Rudolf Zuber**, dosavadní vedoucí javornické pobočky StA Janovice (původně pobočky Zemědělsko-lesnického archivu v Javorníku). Dne 4. 1. 1960 převzal dr. Zuber protokolárně OA Jeseník i jeho pobočku v Javorníku. Jako první úkol musel opětovně řešit nedostačující kapacitu archivu v Jeseníku. Vzhledem k tomu, že se nenašly další vhodné depozitáře, bylo rozhodnuto přestěhovat jej celý do budovy v Javorníku.

V roce 1960 vstoupily v platnost změny o územním a organizačním uspořádání státu. Po vzniku Severomoravského kraje byla větší část dosavadního okresu Jeseník vtělena do okresu Šumperk, Zlatohorsko bylo naopak přičleněno k okresu Bruntál. Okresní národní výbor Jeseník a jeho okresní archiv zanikly. Archiv nadále existoval jen jako pobočka OA Šumperk, vedená až do jeho penzionování v r. 1977 dr. Zuberem. Poté bylo pracoviště zrušeno a zůstal zde pouze odloučený depozitář. Veškeré fondy ze Zlatohorska byly předány Okresnímu archivu Bruntál. Vlastní archivní práce, tj. pořádání fondů z jesenického regionu, prakticky na dvě desetiletí skončila. V letech 1980–1981 se v nevětraných depozitářích archivu objevila dřevomorka a část prvního patra se zřítla. Během dvou následujících let byly proto veškeré archiválie přestěhovány do náhradního depozitáře v budově ženského charitního domova naproti javornickému farnímu kostelu. Tam byl materiál uložen až do roku 1987, kdy byl přestěhován do novostavby centrály archivu v Šumperku.

Současnost jesenického archivu po roce 1996

Vzpomínky, všichni to známe, jsou velmi ošidné. Pamětník, byť je přesvědčen o objektivitě svých vhledů do minulosti ji nutně ztrácí, protože jednak vše vidí svými očima a vnímá svým mozkiem a srdcem, jednak zcela bezděčně vytěšňuje vzpomínky negativní, ponejvíce v zájmu svého duševního zdraví. Zdá se, že jsem se stala pamětníkem i v případě reminiscencí na počátek novodobého jesenického okresního archivu. Pro mne vše začalo jednoho červnového dne roku 1995 na setkání archivářů v Janovicích u Rýmařova. Můj tehdejší i současný šéf PhDr. Karel Müller, ředitel Zemského archivu v Opavě, mi nabídl zúčastnit se konkurzu na místo ředitele nově zakládaného Státního okresního archivu Jeseník. Na rozmyšlenou jsem měla pár dnů. Tehdy poprvé a zatím naposled jsem si sepisovala všechna pro a proti. Bylo toho hodně na obou stranách, pozitiva ale převážila a já jsem na konkurz jela – přijala jsem výzvu zjistit, zda takový úkol zvládnu. Nyní jsem v Jeseníku sedmáct let; nutno dodat, že jsem nikdy nelitovala. Zda jsem úkol zvládla, ať posoudí jiní.

Pro umístění archivu byl vybrán areál na Tovární ulici č. 17–18. V roce 1995 byl již zčásti rekonstruovaný objekt odkoupen od stavební firmy SOS Jeseník, spol. s r.o., která následně provedla celkovou úpravu budovy pro archivní účely. Kolaudace a předběžné předání stavby k užívání proběhlo 18. 6. 1996. Objekt je tvořen jednopatrovou centrální budovou, v níž se nacházejí kanceláře, badatelna, centrální depot, knihovní depozitáře, pořádací místnost s příjmem a víceúčelový sál, a dvěma navazujícími přízemními křídly.

V prvním z nich jsou tři depozitáře, ve druhém, které uzavírá prostor dvora, jsou dvě garáže

s dílnou pro domovníka a další depozitář. Toto křídlo archiv původně neužíval a bylo okresním úřadem pronajímáno různým subjektům. V prvním patře centrální budovy má archiv od roku 1999 k dispozici výstavní a konferenční místnost, ostatní prostory v tomto patře byly taktéž dlouhodobě v pronájmu: sídlil zde Český statistický úřad, pracoviště Jeseník či Vlastivědné muzeum Jesenicka. V současnosti využívá celý areál pouze archiv. Uspěchanou rekonstrukcí, nedostatkem peněz na dokončení a nedodržením požadovaných kritérií ze strany generálního dodavatele stavby, především na izolace zdí a podlah, došlo již v zimě roku 1996 a následně pak ve zvýšené míře po povodních 1997 k problémům s vlhkostí v celém objektu. Nikdo v té době netušil, že nekvalitně odvedená práce stavební firmy nás bude pronásledovat až do současnosti. V následujícím roce musel být celý areál odizolován včetně vnějšího odvodnění pozemku. Následně proběhla také rekonstrukce a zateplení střechy nad depotní částí. V roce 1999 byl zpracován projekt na dobudování klimatizace, která se realizovala ve dvou etapách v následujících letech. Provedeno bylo také zateplení pláště budovy, ale to přispělo spíše ke zhoršení klimatu v depozitářích. Poslední velké stavební úpravy proběhly v letech 2010 a 2011, kdy byl nejprve zbudován nový depozitář v č.p. 17, odvodněn dvůr archivu a následovalo položení izolace a nové podlahy v centrálním depozitáři.

Vraťme se ale na začátek. Od října 1995 jsme spolu s kolegy ze SOkA Šumperk a Bruntál připravovali stěhování. Přibližně 875 bm archiválií se opět vracelo na Jesenicko, odkud provenienčně pocházelo. Stěhování bylo díky probíhající novostavbě archivní budovy v Šumperku velmi náročné, fyzicky i psychicky: jesenické archiválie musely být vystěhovány za necelý měsíc. V té době měl archiv tři zaměstnance: Bohumilu Tinzovou, ředitelku a archivářku; Jarmilu Syptákovou, knihovnici-archivářku a statného důchodce Vladimíra Votýpku. Připočítat je nutno dva brigádníky, které nám tehdejší zřizovatel Okresní úřad Jeseník povolil: pány Švuba a Štiku, z nichž Jiří Švub zůstal od roku 1997 na dlouhá léta v kádru zaměstnanců, takže jsme byli čtyři. Plně naložené tatrovky nebo avie pendlovaly nejprve mezi Šumperkem a Jeseníkem denně či obden. Naložit, vyložit, zkontrolovat a uložit. Jak prosté! Realita byla díky chvatu i personálnímu obsazení složitější. Následně se stěhovalo z pobočky bruntálského archivu v Krnově. Je na místě zpětně znovu poděkovat kolegyním a kolegům z obou archivů za vstřícnost a pomoc; bez nich bychom tak rozsáhlé stěhování nezvládli.

K 31. 12. 1996 vykazoval Státní okresní archiv Jeseník 580 fondů o celkové metráži 874,25 bm. Z toho bylo inventarizováno 552,1 bm, jen uspořádáno 170,8 bm a nezpracováno 151,3 bm. Rok 1997 proběhl především ve znamení generální inventury, rozsáhlé plošné revize spisoven všech dohlížených subjektů a bojů se stavební firmou SOS. Archiv se začal postupně prezentovat i navenek, od druhé poloviny roku 1996 otevřel badatelnu, vyřizoval žádosti; v té době především státoobčanské a restituční. V prvním roce pořádací práce neprobíhaly. Bylo pouze započato se soupisem tzv. farních knihoven a se soupisem první části knihovny PhDr. R. Zuberu, která byla v tomto roce zakoupena. Do konce roku 1996 byla prováděna očista, ukládání a kontrola jednotlivých převzatých fondů. Práce pokračovaly i v roce následujícím, kdy byla provedena generální inventura. V tomto roce se započalo s pořádáním a inventarizací, pokračovaly práce se soupisem farních knihoven (1 204 titulů knih). V následujících dvou letech šlo hlavně o pořádací práce na archivech obcí: bylo inventarizováno 21 fondů, probíhalo počítačové zpracování majetkoprávních a státoobčanských spisů ONV Jeseník. S nárůstem počtu archivářů zpřístupňovací práce nabraly na intenzitě.

V letech 1997–1998 bylo v rámci plošného předarchivního dohledu uskutečněno na 120 osobních spisových a skartačních dohlídek na všech obecních úřadech, školách všech stupňů, v institucích okresního charakteru, ve státních a zemědělských podnicích. Do konce roku 1999 bylo pak následně připomínkováno a schváleno 44 vnitřních spisových a skartačních řádů. Následoval svoz materiálu, především z bývalých MNV, zemědělských

podniků a škol. Proto také archiv vykazoval v těchto letech značný nárůst fondů i metráže: k 31. 12. 1999 spravoval již 639 fondů o celkové metráži 978,15 bm. Z toho bylo inventarizováno 530,91 bm, jen uspořádáno 258,34 bm a nezpracováno 188,90 bm. Celkový přírůstek v letech 1997–1999 tvořilo 59 nových fondů, celková metráž přírůstků včetně dodatků ke stávajícím fondům činila 103,9 bm. V roce 1999 bylo započato s dohlídkami ve vybraných podnicích soukromé sféry a na farních úřadech. V souvislosti se změnami archivní legislativy proběhla další plošná revize dohlížených institucí až v letech 2005–2006. V rámci metodických dohlídek ale provádějí archivní inspektoři kontroly u vybraných subjektů každoročně. K 31. 12. 2013 bylo v přímé archivní péči evidováno 735 archivních souborů (v roce 2012: 732), což představuje bez osmi centimetrů 1 303 bm archiválií. V důsledku revize stavu archivních souborů a pomůcek došlo ke snížení zpracovanosti archivního materiálu: nezpracovaná metráž činí nyní 671,88 bm, zpracovaných archiválií spravujeme 631,04 bm, z toho činí inventarizovaný materiál 595,06 bm. Důvodem velké změny ve zpracovanosti bylo důsledné zrušení padesáti metodicky či prakticky nevyhovujících archivních pomůcek, jichž zůstalo pouze 211.

Na konci roku 1999 se mj. konsolidovalo též personální obsazení archivu. K 1. 1. 2000 jsme měli stav pěti odborných zaměstnanců: B. Tinzová, K. Growka, J. Syptáková, J. Švub a R. Musil, který zde do konce roku 1999 vykonával civilní vojenskou službu (dnes máme díky úsporným opatřením ve státní správě pouze čtyři). A nejen to, v mých subjektivních vzpomínkách byly následující roky tím nejkrásnějším obdobím novodobého jesenického archivu. Vedle vlastní archivní práce již zbýval čas i na publikační činnost, v tom směru byl velkou posilou Mgr. Growka, archiv se podílel na výstavách a přednáškách pro veřejnost. Od poloviny roku 2001 dostal kolektiv archivářů další zdatnou posilu, Mgr. Janu Hradilovou, která nastoupila místo Romana Musila a převzala nejprve elektronickou evidenci archiválií (NAD), v níž zavládl řád a pořádek, posléze i vedení badatelny. K dnešnímu dni tvoří kolektiv zaměstnanců Mgr. Bohumila Tinzová, ředitelka a archivní inspektorka, Mgr. Květoslav Growka, zástupce ředitelky a vrchní archivní inspektor, Mgr. Jana Hradilová, správce evidence NAD a vedoucí badatelny, Mgr. Michaela Neubauerová, archivářka a archivní inspektorka, Hana Nawarová, hospodářka a pracovnice zajišťující digitalizaci a Petr Lešák, domovník a řidič.

Důležitou oblastí činnosti archivu je práce pro badatelskou veřejnost. Zatímco v roce 1996 (otevřeno od 15. září) u nás studovalo pouhých 9 badatelů (20 badatelských návštěv), roku 1999 jich bylo již 73 (154 návštěv) a v roce 2005 bylo evidováno 95 badatelů (209 návštěv). Od roku 2007 došlo k postupnému poklesu návštěvnosti: 2007 – 99 badatelů (179 návštěv), 2008 – 87 badatelů (120 návštěv), 2009 – 67 badatelů (164 návštěv), 2010 – 66 badatelů (119 návštěv). Důvodem byla patrně možnost zájemců využívat nově zřízené webové stránky archivu. Vlivem stavebních prací v roce 2011 byla badatelna čtvrt roku uzavřena, takže údaje nejsou srovnatelné. V posledních dvou letech návštěvnost opět stoupala: 2012 zde bádalo 81 osob (170 návštěv) a v roce 2013 celkem 70 badatelů (112 návštěv) i přesto, že provoz badatelny byl vzhledem k probíhající generální inventuře nejprve omezen a po tři měsíce zcela zrušen. Velmi potěšitelný je stoupající zájem o bádání u vysokoškolských studentů.

Od počátku existence archivu docházelo k navazování kontaktů především s německými kulturně-historickými institucemi zabývajícími se historií Slezska a regionalistikou. Tyto styky se stále prohlubují a přinášejí archivu užitek jak v oblasti poznávání historie do roku 1945, tak i přílivem literatury týkající se regionu, která vychází v zahraničí. SOkA Jeseník se např. podílel na výstavě „Daleko do světa ...“ o kontaktech jihozápadního Německa a Slezska, která jako putovní hostovala v několika místech Německa, v Polsku a naposled i v Opavě. Podobně poskytl archiv kopie archiválií k výstavě Slezské kulturní nadace ve Würzburgu ke 200. výročí narození V. Priessnitze a k životopisné

monografii o něm. Právě oslavy 200. výročí oslav narození Vincenze Priessnitz v rámci kalendáře UNESCO přinesly archivu velké zviditelnění. Vlastní oslavy proběhly ve dnech 1.–4. října 1999, ale příprava zabrala ve své vrcholné fázi více než 2 roky. Archiv se podílel především na práci ediční sekce (veškeré tiskoviny, propagace, almanach, kalendář a další). Nemaleým podílem archiv přispěl také k realizaci stálé expozice V. Priessnitz v lázních, která byla otevřena 2. října 1999. B. Tinzová a K. Growka jsou autory všech audiotextů a B. Tinzová se stala spoluautorkou libreta a scénáře expozice. V Jeseníku se tak etablovala druhá odborná instituce, která ve spolupráci s Vlastivědným muzeem Jesenicka, především s Mgr. Zdeňkem Brachtlem, prohlubovala povědomí o historii okresu. Spolupráce s VMJ pokračovala i po smrti kolegy Brachtla: od r. 2000 v podobě každoročních mezinárodních svatováclavských setkání a vydávání vlastivědného sborníku Jesenicko.

Archiv se pustil i do vlastní výstavní a přednáškové činnosti. První proběhla v roce 2005 pod názvem Pečetí a znaky obcí na Jeseníku, následovaly další autorské výstavy: Od cechů k řemeslným společenstvům (2006), Stavební a situační plány ve fondech SOkA Jeseník (2007), Sochař Josef Obeth, život a dílo (2008), Poodhalená tajemství. Vincenz Priessnitz ve vyobrazeních a literatuře (2009). Od roku následujícího probíhaly sice výstavy v rámci svatováclavského setkání ve Vlastivědném muzeu Jesenicka, ale za autorského přispění archivářů. Ještě větší podíl má archiv na příležitostných výstavách jiných subjektů, k nimž přispívá nejen zapůjčením archiválií, ale poměrně často též spoluprací na scénáři. Za dobu novodobé existence archivu se jeho odborní zaměstnanci zhostili několika desítek přednášek o historii či osobnostech regionu, ať již v archivu samotném, nebo pro nejrůznější skupiny zájemců. Další oblastí, v níž se archiv otevřel veřejnosti, byla spolupráce s mládeží. Od září 1998 začal fungovat při SOkA Jeseník historický kroužek žáků jeseníckých škol ve dvou věkových kategoriích; jeho vedoucí Mgr. Tomáš Knopp patřil ke stálým mezi našimi spolupracovníky. Sem spadala i spolupráce na metodickém vedení historického semináře třetích ročníků jeseníckého gymnázia, v němž se studenti v rámci SOČ učili pracovat s literaturou a dostupnými archivními prameny. Bohužel, v posledních letech se semináře zcela vytratily. V posledních třech letech se alespoň podařilo zainteresovat vyučující a studenty gymnázia na návštěvách odborných konferencí v rámci svatováclavských setkání.

Samostatnou kapitolou práce archivu byla a je publikační činnost, která se začala rozvíjet až díky personálnímu posílení. Počátkem roku 2000 bylo dáno do tisku první číslo vlastivědného sborníku Jesenicko. Dnes vydává archiv ve spolupráci s Vlastivědným muzeem Jesenicka dvě periodika: Jesenicko. Vlastivědný sborník (vyšly již sv. 1–14/2000–2013) a Svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku. Sborník referátů, který vydáváme od r. 2003 (dosud vyšly sv. II–XIII/2003–2013). K nim přibyla řada publikací archivářů z nejrůznějších oblastí historie Jesenicka, jmenovitě: K. Growka: Legionáři okresu Jeseník. (2003), K. Müller: Pečetí a znaky obcí na Jeseníku. (2003), B. Tinzová: Hydropat Josef Weiss (1795–1847) a jeho synové. (2004) a z poslední doby B. Tinzová–M. Čep: Sochař Josef Obeth (1874–1961). Život a dílo. (2008) nebo K. Growka: Jan Krejčí, voják, malíř a politický vězeň. (2012). Také drobnějších publikačních počinů jednotlivých odborných pracovníků archivu postupem let přibývalo. Začalo to prvními tématickými vlastivědnými seriály v regionálním tisku, podílem archivářů na semináři Školství na Jeseníku v rámci cyklu Návraty do dějin, pořádaném Bolzanovou nadací a Ackermann-Gemeinde a články v odborných periodících. Publikační činnost jednotlivých archivářů od těchto skromných začátků velmi narostla. Studií, článků a statí čítá bibliografie jeseníckých archivářů za celé období několik set.

Archiv se díky práci pro veřejnost dostal brzy do hledáčku médií nejen regionálních, ale též celostátních. Výsledkem jsou novinové zprávy, rozhlasové i televizní šoty o zajímavých událostech v práci archivu, jejichž počet každoročně narůstá. V posledních letech projevila zájem o historii našeho pohraničí i opolská regionální televize.

Mnohé se od té doby změnilo; od 1.7. 2002 jsme součástí systému státních archivů jako vnitřní organizační jednotka Zemského archivu v Opavě. Mnohokrát se novelizoval legislativní základ archivnictví a s tím i metodika prakticky všech oblastí naší práce.